

УДК 9(477)

DOI: 10.30840/2413-7065.2(67).2018.142050

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМАНДИ ЗАПІЛЛЯ ТА КОМАНДИ ЕТАПУ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЗО УНР У ПЕРІОД З ЧЕРВНЯ ПО ГРУДЕНЬ 1919 РОКУ

Михайло ГАЛУЩАКorcid.org/0000-0002-6255-8101

аспірант НДІУ

Анотація. У статті автор досліджує діяльність Команди Запілля та Команди Етапу – центральних органів виконавчої влади і військового управління Західної області Української Народної Республіки (ЗО УНР). Після військових поразок на фронті навесні 1919 р. 9 червня 1919 р. Державний Секретаріат та Українська Національна Рада наділили Євгена Петрушевича повноваженнями диктатора. Внаслідок цього уряд ЗО УНР було ліквідовано, а повноваження Державного Секретаріату Військових Справ передано до Команди Запілля. Командування військами на фронті і надалі зберігала за собою Начальна Команда Галицької Армії. Команда Запілля, як і ДСВС, поширювала свою владу на тилову територію, яка, відповідно до лінії бойових дій, була змінною. Пріоритетним завданням новоствореного військового органу передусім було забезпечення потреб армії та проведення мобілізації. Структура Команди Запілля була розгалуженою. До неї входили три відділи, діяльність яких охоплювала практично все військове життя у тилу. Відповідно до Наказу Головнокомандувача генерала Олександра Грекова від 25 червня 1919 р. Команда Запілля мала складатись із 24 старшин, 4 урядників, 22 підстаршин, 33 стрільців, 27 писарів. Варто додати, що генерал позитивно оцінював діяльність Команди Запілля, однак вважав, що вона не вповні забезпечує потреби фронту.

Після переходу збройних сил ЗО УНР за р. Збруч у середині липня 1919 р. повноваження Команди Запілля було передано Команді Етапу. Однак через погане матеріальне забезпечення армії, яке було покладено на уряд УНР, та неналежну комунікацію з місцевим населенням Команді Етапу на Наддніпрянщині було ще важче виконувати свої функції, аніж Команді Запілля. Відтак Команда Етапу вирішила розширити коло своєї діяльності, зокрема провадила культурно-просвітню роботу серед місцевого населення Наддніпрянщини. Коли восени 1919 р. у Галицькій Армії почав масово поширюватися тиф, Команда Етапу взялася за організацію госпіталів та дбала про соціальний захист військових. Історія цього військового органу завершується на початку 1920 р., коли збройні сили ЗО УНР увійшли до складу Червоної армії.

Ключові слова: ЗО УНР; Галицька Армія; Команда Запілля; Команда Етапу.

ACTIVITY OF ZAPILLIA AND ETAP COMMANDS OF THE WR UPR ARMED FORCES FROM JUNE 1919 TO DECEMBER 1919

Mykhailo HALUSHCHAK

postgraduate student of RIUS

Annotation. In the scientific article, the author examines the activities of Zapillia and Etap Commands – central bodies of executive power and military management of Western region of the Ukrainian People's Republic (WR UPR). After military defeats at the front in the spring of 1919, on June 9, 1919, the State Secretariat and the Ukrainian National Council endowed Yevhen Petrushevych with

© Галушчак М.

the powers of the dictator. Consequently, the WR UPR Government was liquidated, and the powers of the State Secretariat for Military Affairs (SSMA) were transferred to Zapillia Command. The Chief Command of the Galician Army retained the command of the troops at the front. Like SSMA, Zapillia Command distributed its authority to the rear territory, which varied according to the battle line. The priority task of the newly formed military authority was to provide the army with all necessities and to organize mobilization. Zapilla Command had a ramified structure. It consisted of three divisions, the activities of which covered almost all military life in the rear. In accordance with the Order of General-in-Chief Oleksandr Hrekov of June 25, 1919, Zapillia Command had to consist of 24 sergeants-major, 4 officers, 22 subsergeants-major, 33 soldiers, and 27 secretaries. General Hrekov positively estimated the activities of Zapillia Command, but believed that it did not fully meet the needs of the front.

After the WR UPR armed forces crossed the Zbruch River in mid-July 1919, the powers of Zapillia Command were transferred to the Etap Command. However, due to the poor financial support of the army, which had been assigned to the Government of the Ukrainian People's Republic (UPR), and improper communication with the local population, it was even more difficult for the Etap Command to perform its functions in the Dnipro region than for Zapillia Command. Therefore, the Etap Command decided to expand its range of activities; in particular, to engage in cultural and educational work among the local population of the Dnipro region. With the massive spread of typhus among the Galician military in the autumn of 1919, the Etap Command engaged in the organization of hospitals as well as in the social protection of the military. The history of this military body ended in early 1920 when the armed forces of the Western region of UPR entered into the Red Army.

Key words: WR UPR; Galician Army; Zapillia Command; Etap Command.

В умовах сучасного російсько-українського збройного конфлікту на Донбасі Україна не відкидає можливого повномасштабного вторгнення Росії на свою територію. У разі такого розвитку подій перед Збройними силами України можуть постати такі ж виклики, як і перед Галицькою Армією у 1919 р., коли лінія фронту, на відміну від нинішньої лінії розмежування на Донбасі, постійно переміщалась. У даному контексті актуальним є досвід діяльності Команди Запілля та Команди Етапу Галицької Армії, яких прийнято вважати наступниками Державного Секретаріату Військових Справ, який, у сьогоденнішому розумінні, практично відігравав функції військового міністерства.

Мета статті – проаналізувати діяльність Команди Запілля та Команди Етапу Галицької Армії у період з червня по грудень 1919 р., доки Галицька Армія існувала як самостійне військо.

Стан дослідження питання діяльності Команди Запілля та Команди Етапу в українській історіографії не є достатнім. Особливої уваги заслуговують праці військових Галицької Армії про ці військові органи: отаман Омелян Ключ у своїй праці «Армійський вишкіл УГА» характеризує вишколи в Галицькій Армії від початку Чортківської офензиви до початку укладення договору з денікінцями на початку листопада 1919 р. [29]; сотник Володимир Бемко у статті «Команда Запілля та Команда Етапу» частково розкриває основні моменти історії цих військових органів влади [23]; стаття сотника Миколи Алиськевича «Вишкіл Команди Етапу У.Г.А на Україні» [22] значною мірою стосується питань мобілізації та системи вишкোলів серед галицьких військових; сотник Микола Хробак висвітлює роботу обозництва в Галицькій Армії [37]; сотник Осип Левицький у статті «Пропаганда й преса»

пише про культурно-просвітню діяльність Команди Етапу на Наддніпрянщині [30]; четар Іван Вислоцький аналізує діяльність розвідки у збройних силах ЗО УНР у запіллі [24]; підхорунжий Лев Шанковський у своїй статті «Організація УГА в світлі Наказів НКГА з червня–липня 1919 р.» [38] розглядає структуру Команди Запілля та Команди Етапу, зосереджує увагу на їхній діяльності у питанні мобілізації. У працях історика Олександра Дедика «Чортківська офензива» (т. I [27], т. II [28]) є чимало інформації про історію виникнення Команди Запілля та її діяльності під час військових дій Галицької Армії у червні 1919 р. Володимир Рутар у статті «Інтендатура Галицької Армії» [33] розглядає діяльність Інтендатури Команди Запілля та Команди Етапу. Наталія Вовк у дисертації «Інформаційне забезпечення Української Галицької Армії (листопад 1918 – липень 1919 рр.)» зосереджується на питанні інформаційного забезпечення армії силами Команди Запілля та Команди Етапу [25]. Основними науковими джерелами для написання статті стали архівні матеріали.

Автор статті ставить перед собою завдання: проаналізувати структуру Команди Запілля та Команди Етапу; окреслити історію цих військових органів; визначити ефективність їхньої діяльності.

Відступ Галицької Армії на всій лінії фронту в травні 1919 р. змусив керівництво Західної області Української Народної Республіки (ЗО УНР) реформувати структуру військового керівництва держави. 9 червня 1919 р. уряд і Українська Національна Рада надали Євгену Петрушевичу статус «уповноваженого диктатора» та зосередили у його руках всю виконавчу та законодавчу владу.

Військове міністерство – Державний Секретаріат Військових Справ (ДСВС) ЗО УНР – разом з урядом було ліквідоване. Його функції перейшли до Команди Запілля, яку було створено 26 травня 1919 р. [2].

Очолити новостворену Команду Запілля доручили полковнику Григорію Коссаку, який до цього командував III Корпусом Галицької Армії. За спогадами генерала Михайла Омеляновича-Павленка, полковник добре надавався для цієї посади: «Ніде правди діти, полковник Коссак був добрим господарем» [31, с. 178]. 25 червня генерал Олександр Греков перевів Григорія Коссака з посади команданта запілля на посаду командира V Корпусу Галицької Армії, а 26 червня 1919 р. Григорій Коссак наказом ч. оп. 3619 повідомив про свою відставку і про факт, що до видужання генерала Віктора Курмановича його на посаді команданта запілля заступатиме Сень Горук [5]. Після переходу Галицької Армії за Збруч 16 липня 1919 р. повноваження Команди Запілля перейшли до Команди Етапу, яка впродовж короткого часу в червні 1919 року існувала як окрема структура у підпорядкуванні Начальної Команди Галицької Армії (НКГА) [38, с. 281]. Очолював Команду Етапу на Наддніпрянській Україні полковник Йосип-Михайло Вітошинський.

Територіально повноваження Команди Запілля розповсюджувались на тилові території. Завданнями новоствореної військової установи були: постачання збройним силам необхідного військового спорядження; задоволення щоденних потреб солдатів (озброєння, одяг, харчування, медична допомога, ремонтні майстерні тощо); здійснення адміністративно-поліцейських функцій;

забезпечення призову до армії; організація старшинських і підстаршинських вишколів, курсів тощо; налагодження комунікації з місцевим населенням; формування частин IV і V корпусів [27, с. 16–17]; налагодження функціонування військових госпіталів у Чорткові, Теробовлі й Бучачі, табору полонених у районі Копичинців, притулку для військових у селі Кривче [23, с. 364].

Структура Команди Запілля на кінець червня 1919 р. була визначена у такому складі: командант запілля, начальник штабу, ад'ютант, персональний референт, канцелярія, архів. Також до військової установи входило три відділи: 1-й – займався питаннями мобілізації, вишколів, військових запасів; 2-й – стаційні команди, жандармерія, поліція; 3-й – забезпеченням зброєю, амуніцією, зв'язком та технічними, санітарними і ветеринарними справами. Команді Запілля також підпорядковувались: Інтендатура (займалась забезпеченням Галицької Армії); відділи санітарних справ, ветеринарії та обозництва (транспортних засобів, які призначені для перевезення боєприпасів, продовольства та ін.); судейський референт; преподобництво (вищий духовний орган польового духівництва армії). Відповідно до Наказу генерала Олександра Грекова від 25 червня 1919 р. Команда Запілля мала складатись із 24 старшин, 4 урядників, 22 підстаршин, 33 стрільців, 27 писарів [38, с. 284].

Через переміщення лінії фронту територія запілля весь час була динамічною. Успішний початок 7 червня 1919 р. Чортківської офензиви призвів до того, що згідно з Наказом НКГА від 14 червня 1919 р. до запілля вже були включені території повітів, на яких ще тиждень

тому пролягала лінія фронту – Чортків, Гусятин, Борщів та Заліщики. На Наддніпрянській Україні діяльність Команди Етапу влітку 1919 р. поширювалася на район північніше залізничної лінії Проскурів–Жмеринка–Вінниця. За південну частину цієї лінії відповідала Дієва армія УНР [23, с. 364].

Пріоритетним завданням Команди Запілля було питання призову на службу у збройні сили ЗО УНР. Звільнення нових територій під час Чортківської офензиви призвело до збільшення кількості мобілізованих до армії, що відповідно порушило питання про їхні вишколи. Історик Олександр Дедик припускає, що, можливо, саме через це 12 червня 1919 р. Головнокомандувач Галицької Армії Олександр Греков наказом ч. оп. 3078 призначив шефом штабу Команди Запілля отамана Карла Долежала, фахівця з питань мобілізації [3]. Історик Володимир Рутар зазначає, що Команда Запілля у питаннях мобілізації, зокрема, займалась збором і розподілом до армії старшин, вишколами, організацією старшинських і підстаршинських шкіл і курсів [33].

Вояків, які вже мали військовий досвід, одразу відправляли на фронт. Тих новобранців, яким потрібно було ще удосконалити свої військові навички, відправляли у Арміїський та корпусні вишколи [4]. Арміїським вишколом командував отаман Еміль Ключ. Вишкіл мав тривати 6 тижнів. Планувалось призвати до армії 20 тисяч вояків [6]. Еміль Ключ у своїх спогадах пише, що з цих мобілізованих 5 тис. мали бути постійно готовими до походу, а 15 тис. – проходити навчання. Отаман Галицької Армії Вільгельм Льобковіц на основі французьких військових посібників розробив

для вишколу програму ближнього бою. Еміль Ключ зазначає, що перші військові навчання в часи Чортківської офензиви в червні 1919 р. проводились у містечку Товсте, яке південніше Чорткова. Згодом вишколи перенесли в село Цигани (тепер Борщівського району Тернопільської області) [29, с. 366]. Після переходу Галицької Армії за Збруч військові проводили свої вишколи в с. Грушка та його околицях, що на схід від Кам'янця-Подільського [29, с. 365].

У зв'язку з нестачею амуніції новобранцям пропонувалось по можливості приносити з собою зброю та одяг, за що можна було отримати грошову компенсацію [30, с. 89]. У Галичині командантом вишколів був сотник Северин Краснопера, з переходом на Наддніпрянську Україну його функції виконував сотник Микола Мельник. Історик Наталія Шумінська зазначає, що вишколи під час Чортківської офензиви не були належно проведені, оскільки станом на 24 червня Команда Запілля здійснила лише одне поповнення на фронт. Мобілізовані не мали належної зброї, амуніції та продовольства [39, с. 117]. Генерал Олександр Греков у своєму Наказі військам від 24 червня 1919 р., оцінюючи перших два тижні існування Команди Запілля, зазначав, що за цей час «зроблено много, але далеко не відповідно тому, що за сей час виконано на фронті» [1].

Проблеми з поповненням своїх рядів чекали Галицьку Армію і на лівому березі Збруча. У зв'язку з тим, що уряд УНР неналежно фінансував армію ЗО УНР, це призвело до погіршення матеріального становища військових, кількість мобілізованих наддніпрянців щоразу ставала меншою. Микола Алиськевич згадує, що під час вишколу відправив в

Інтендатуру посланця щодо поповнення одягу, харчів та грошей, однак остання відмовила у цьому і рекомендувала йому втримувати вишкіл за рахунок цукру із цукроварень Під'ямпеля. Обмінити цей товар, до прикладу, на товари з Румунії було важко, оскільки румуни міцно охороняли свої кордони і не допускали товарообміну з українцями. Відбувалася певна блокада українського війська з боку південно-західного сусіда [22, с. 15]. Так описує вересневий (1919 р.) призов до війська Лев Шанковський: «Не маючи зброї, амуніції, військового виряду, одягу, білля й взуття, в умовах поширення тифу ці новобранці, у великій більшості, розбігалися по своїх селах» [38, с. 273].

Бажаючи збільшити кількість старшин у запіллі, у жовтні 1919 р. при Команді Етапу було створено «Школу етапних боєвонеспособних старшин». До неї відправляли непридатних для служби старшин, які перебували у канцеляріях на фронті [39, с. 157].

Окрім чоловіків, до військової справи активно закликали і жінок, про що йдеться у розпорядженні Інтендатури від 12 серпня 1919 р. Жінкам пропонували роботу у канцелярії Інтендатури [15]. Заборона на призов до війська поширювалася, зокрема, на працівників пошт і телеграфів. Їх можна було мобілізувати лише з дозволу їхнього керівництва [18]. Звільненим із військової служби передбачалося виплатити одинмісячну зарплату і 30-денні боеві [21].

Сотник Микола Алиськевич, який командував вишколом у Ямполі (Вінницька обл.), згадував, що Команда Етапу дбала і про патріотичний вишкіл новобранців. «За дня вправи, а вечером відчити в поодиноких сотнях на тему

української історії», – писав згодом галицький військовий [22, с. 15].

До компетенції Команди Запілля та Команди Етапу належало і представлення військових до нагород чи підвищення у ранзі. Право ж видавати військові нагороди старшинам за особливі заслуги належало виключно Диктаторові. У Наказі НКГА від 17 червня 1919 р. йшлося, що рекомендації щодо нагородження військових, які перебувають на фронті, мають надходити до глави держави від Начального вождя армії, а для тих, які знаходяться у тилу, – від команданта запілля [9].

Команда Етапу також піклувалась про військових, які потребували медичної допомоги. В одному із розпоряджень Інтендатури Галицької Армії регламентувалось поведження у госпіталях як із військовими наддніпрянської, так і наддніпрянської армії: «Ранені і хворі Гал. Армії одержують в придніпровських лічницях повне одержане в натурі (лічне, зміна білля, опіка і т. п.), але жодних належностей в грошах. Той поступок мають примінити всі лічниці Гал. Армії також для ранених і хворих придніпрянської Армії., як ГА, так і Дієвої армії УНР» [12]. Галицьких військових, які потребують лікування, по можливості потрібно було відправляти у госпіталі галичан. Всі виплати, які повинен отримати галицький військовий, що перебував у наддніпрянських госпіталях, мав виплачувати найближчий військовий відділ, постій чи стаційна команда [12].

Для ведення фінансів у Галицькій Армії 19 червня 1919 р. у Команді Запілля було створено «Головну військову скарбницю». Вона виплачувала кошти для скарбниць НКГА, корпусів та інших структурних підрозділів Команди

Запілля, а згодом і Команди Етапу [11]. Всі відділи армії у запіллі та на фронті, яким необхідно було отримати кошти із скарбниці, мали надсилати свої вимоги за два дні до того, коли вони їм були потрібні [13]. Перевірку та контроль за фінансовою діяльністю в армії, що знаходилась у тилу, здійснювали інтендантські та ліквідаційні комісії [33].

До компетенції Інтендатури Команди Етапу також належало збір коштів для потреб армії та розрахунки щодо закупівлі товарів. У етапній полосі, між лінією фронту та запіллям, вся економічно-адміністративна служба покладалась на Ліквідатуру Команди Етапу, начальника якої призначала Інтендатура Команди Етапу [14].

Команда Запілля також відповідала за транспортні засоби у війську для перевезення боєприпасів, продовольства та ін. Обозним референтом було призначено сотника Миколу Дячишина [37, с. 269]. З переходом за Збруч Команді Етапу була підпорядкована і служба зовнішньої та внутрішньої розвідки («Розвідча служба») [24, с. 355], яку очолював поручник Родіон Ковальський [26, с. 58]. Військовий санітарний референт також був підзвітний Команді Запілля. З травня 1919 р. на цю посаду призначено полковника Андрія Бурачинського. Його помічниками були сотник Євген Гайдкевич і поручник Леонтій Максимонько [40, с. 281].

Команда Етапу займалась створенням спорядження для солдатів (організовувала кравецькі та шевські майстерні), матеріально допомагала госпіталям на фронті та відправляла волонтерську допомогу на передову. Питанням прохарчування війська займалась Інтендатура Галицької Армії, осідок якої був у

Жмеринці [23, с. 363]. Кожного 10-го, 20-го та останнього дня місяця Інтендатура збирала з команд корпусів та частин Галицької Армії дані про стан харчових запасів [16]. Закупівля ж харчів та військового спорядження у підрозділах галицького війська мала проводитись за безпосередньою участю у процесі хоча б одного старшини Інтендатури [17]. Для прохарчування армії Команда Етапу створила робітничі сотні, які допомагали селянам і взамін отримували харчі [32, с. 231]. Внаслідок поширення епідемії тифу та невдач на фронті 4 жовтня 1919 р. Інтендатуру було реорганізовано в окремих відділ Команди Етапу. З того часу Інтендатура зосереджувала свою увагу на придбанні ліків для солдатів, матеріальних та технічних засобів для армії і виплаті коштів. Начальним інтендантом відділу призначили сотника Ілька Цьокана [33].

З метою юридичного врегулювання питання про спадщину померлих військових (передачу зароблених грошей та ін.) при Команді Етапу було сформовано Спадщинний відділ. До складу відділу входили, зокрема, військовий капелан та суддя [7].

Команда Етапу піклувалась і про сім'ї загиблих військових. В одному із розпоряджень Інтендатури було опубліковано «Закон про заосмотрення вдів і сиріт» від 18 грудня 1919 р. У ньому йшлося, що овдовіла дружина та діти вбитого українського захисника отримують грошову допомогу від держави, сума якої залежатиме від його терміну перебування на службі та військового звання. Така ж допомога розповсюджувалась і на овдовілу матір, яка втратила на фронті свого неодруженого та бездітного сина [8].

Команда Запілля, а згодом і Команда Етапу мали також шукати залишене поляками військово майно та передавати його на фронт солдатам Галицької Армії [33]. На ці військові установи покладалось і встановлення денних пайок як для військових, так і для коней та худоби. У розпорядженні коменданта Етапу від 11 серпня 1919 р. йдеться, що для військових денно передбачаються такі продукти: консервова кава (36 г), цукор (10 г), закришка (5 г), м'ясо (500 г), каша (200 г), сіль (30 г), цибуля або часник (5 г), перець або паприка (0,5 г), омаста (жир. – М. Г.) (25 г), оцет (20 мл), мука (20 г), хліб (500 г) або сухарі (300 г). Для коней денно: малої маси – 2 кг вівса або сіна; великої – 4 кг вівса або 5 кг сіна; тяжкої – 6 кг вівса або 4 кг сіна. Для худоби: 6 кг сіна і 2 кг соломи або 36 кв. м пасовиська або 20 кг зеленої паші [11].

Важливим питанням для функціонування Галицької Армії було забезпечення військових паливом у зимовий період. З 1 листопада 1919 р. до 15 квітня 1920 р. для військових у заплілі, які проживали у кімнатах з одним вікном, припадало 10 кг дров на добу, з двома – 13 кг, трьома – 15 кг. Для військових на фронті дрова видавали у міру потреби, але не більше 3 кг денно на одного [19].

Зв'язок із фронтом Команда Етапу тримала значною мірою через польову пошту [35, с. 4] та пресу. Для сталого зв'язку було створено Головну Польову Поштову Пошту (ГППП) при НКГА та Команді Запілля. При командах корпусів та бригад організовано польові поштові уряди. У разі потреби такі ж поштові органи мали діяти при частинах у заплілі та на залізничних вузлах [40, с. 293]. Очолював ГППП старший контролер С. Добрянський, а його заступником був

інспектор М. Секретар [25, с. 150]. Наталія Вовк зазначає, що зв'язок Управи Польової Пошти з Командою Етапу та польовими поштами був складним передусім через те, що Команда Етапу не мала безпосереднього контакту з командами частин на фронті. Команда Етапу відкрила поштові уряди у Проскуріві, Жмеринці та Козятині. Вже звідси пошта розсилалась за місцем призначення [25, с. 151].

Преса ЗО УНР у період перебування галичан на Наддніпрянщині певною мірою була перейнята політичними чварами між керівництвом ЗО УНР та УНР, що негативно впливало на мотивацію солдатів. До прикладу, у газеті НКГА «Стрілець», яку редагував Осип Назарук, є численні звинувачення Головного отамана Симона Петлюри у неналежному ставленні щодо галичан. У № 94 від 14 листопада у зазначеній газеті йдеться: «За кров, яку Галицькі Війська пролили в обороні Великої України, не отримали вони навіть найпотрібніших для життя засобів. Голі, босі й холодні стоять досі на фронті» [36, с. 1].

Проводила Команда Етапу і культурно-просвітню роботу серед місцевого населення Наддніпрянщини, яке спочатку ставилось до галичан з певним застереженням. Хорунжий Галицької Армії Дмитро Микитюк у своїх спогадах описує, що місцеве населення «ставилося до галичан зразу не то вороже, не то рівнодушно, називаючи їх «австріяками», а то й «англічанами» [23, с. 363]. Однією із причин цього були більшовицькі настрої. Керівництво ж галицького війська дбало про позитивний образ своїх військових. Це, зокрема, проявилось і на правилах поведінки солдатів, яким, до прикладу, заборонялось забирати у

селян підводи [20]. У разі пошкодження солдатами майна місцевих жителів старшини повинні були складати відповідні на це протоколи, де б описувались завдана шкода та ціна збитків [10]. З часом завдяки комунікації це недовір'я було зведено до мінімуму: «...селяни самі запрошували стрільців на квартири та гостили їх як рідних» [23, с. 363]. Отаман Галицької Армії Омелян Клюн згадував, що військові з Галичини організували на Наддніпрянщині віча, читальні «Просвіти», роздавали пресу та ін. Був в армії генерала Мирона Тарнавського і свій оркестр, який кожної неділі в іншому селі давав концерт. Час від часу військові ставили у селах аматорські вистави [22, с. 16].

Намагаючись систематизувати просвітницьку роботу, яку проводила армія ЗО УНР, у серпні 1919 р. при Команді Етапу було створено відділ для освіти. Спочатку його осідком був Кам'янець, а згодом – Жмеринка. Начальником відділу було призначено сотника Осипа Левицького. Відділ мав за мету «поглиблювати освіту нашого вояцтва та скріплювати в нього народно-патріотичного духа, але й нести одночасно освіту між селянські маси, будити й розбудовувати в них національну свідомість та переконувати їх в необхідності діяти для добра та визволення рідної землі» [30, с. 325].

Під кінець літа солдати створили т. зв. «жнивні сотні», які допомагали місцевому населенню збирати урожай [29, с. 366]. Для військових читали лекції з історії та літератури. У запіллі відділ для освіти опирався передусім на етапні сотні. Для 5–6 сотень призначався один старшина, який відповідав у них за освітню роботу. Цей старшина був зв'язковим між сотнями та відділом. Для

просвітньої роботи у сотнях передавали часописи, книжки, відозви та ін. Осип Левицький так прокоментував просвітню діяльність Галицької Армії на Наддніпрянщині: «Взялися ми ламати льодову кригу, то й ламали її, не питаючи як і чим» [30, с. 327].

Після переходу Галицької Армії на сторону більшовиків у кінці грудня 1919 р. Команда Етапу продовжила свою діяльність у системі Червоної Української Галицької Армії, однак вона вже не виконувала своїх первинних функцій, що фактично свідчить про завершення історії цього військового органу збройних сил ЗО УНР.

Підсумовуючи, можемо зробити висновки, що Команда Запілля та Команда Етапу за своєю структурою вповні відповідали класичній структурі військового міністерства. Вони мали у своєму підпорядкуванні значну кількість підрозділів, кожний з яких відповідав за свій напрям роботи у системі розбудови збройних сил у тилу та допомозі фронту. Серед основних завдань, покладених на ці військові органи, були мобілізація, вишкіл та допомога армії на передовій. Враховуючи динамічність лінії фронту, територія, на яку мали вплив Команда Запілля та Команда Етапу, постійно змінювалась. Командування Галицької Армії позитивно оцінювало діяльність Команди Запілля, однак зауважувало, що вона вповні не забезпечує потреб фронту. Серед причин цього були і об'єктивні обставини, зокрема, те, що на українських землях війна тривала вже п'ятий рік і люди були матеріально виснажені, щоб достатньо забезпечити військових. Відтак призвані до війська не завжди були матеріально забезпеченими і не проходили належного вишколу.

З переходом Галицької Армії за Збруч повноваження Команди Запілля з усіма її підрозділами були передані Команді Етапу. Наддністрянські та наддніпрянські військові поділили між собою територію тилу та контроль за ним. Порівняно з Командою Запілля Команді Етапу було важче виконувати покладені на неї функції. Передусім через неналежне матеріальне забезпечення з боку уряду УНР та погану комунікацію з місцевим населенням, яке інколи з обережністю, а то й з недовірою ставилося до солдатів з Галичини. Відтак для усунення цих непорозумінь Команді Етапу довелося розширити межі своєї діяльності та розпочати просвітню роботу серед місцевого населення. Внаслідок вересневих військових невдач на фронті та масового поширення тифу серед особового складу Галицької Армії восени–зимою 1919 р. Команда Етапу більше уваги почала приділяти соціальному захисту військових. Свою історію цей військовий орган збройних сил ЗО УНР завершив у грудні 1919 р. з переходом армії на сторону більшовиків, які розпочали процес ліквідації війська галичан.

ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 139.
2. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 158 зв.
3. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 204.
4. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 47.
5. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 146.
6. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 3. Спр. 4. Арк. 63.
7. Загальні розпорядження Н.І.Г.А. Ч. 4. *Начальна Інтендантура Г. А. при К. Е.* 20 жовтня 1919 р. С. 6.
8. Загальні розпорядження Н.І.Г.А. Ч. 6. І. Ч. 1840. *Начальна Інтендантура Г. А. при К. Е.* Вінниця. 18 грудня 1919 р. С. 2–3.

9. Наказ військам Н.К.Г.А. Ч. 23. Чортків, 17 червня 1919. *Українська Галицька Армія. Том 2* / за ред. Д. Микитюка. Вінніпег: Канадійська Фармера, 1960. С. 348.
10. Наказ Українському Війську Галицької Армії, 10 червня 1919 р. *Українська Галицька Армія. Том 1* / за ред. Д. Микитюка. Вінніпег: Канадійська Фармера, 1958. С. 619.
11. Розпорядження по Галицькій Армії. Н.І. Ч. 214 (Ч. 704. І. Д.). *Начальна Інтендатура Г. А. при К. Е.* 12 серпня 1919 р. С. 1.
12. Розпорядження по Галицькій Армії. Н.І. Ч. 214 (Ч. 704. І. Д.). *Начальна Інтендатура Г. А. при К. Е.* 12 серпня 1919 р. С. 4.
13. Розпорядження по Галицькій Армії. Н.І. Ч. 452. *Начальна Інтендатура Г. А. при К. Е.* 12 серпня 1919 р. С. 3.
14. Розпорядження по Галицькій Армії. Н.І. Ч. 455. *Начальна Інтендатура Г. А. при К. Е.* 12 серпня 1919 р. С. 3.
15. Розпорядження по Галицькій Армії. Н.І. Ч. 492. *Начальна Інтендатура Г. А. при К. Е.* 12 серпня 1919 р. С. 4.
16. Розпорядження по Галицькій Армії. Н.І. Ч. 377. *Начальна Інтендатура Г. А. при К. Е.* 25 вересня 1919 р. С. 1.
17. Розпорядження по Галицькій Армії. Н.І.Г.А. Ч.: 864 (Ч. 1238) / Інт. Д.) *Начальна Інтендатура Г. А. при К. Е.* 25 вересня 1919 р. С. 8.
18. Розпорядження по Галицькій Армії. Н.І.Г.А. Ч.: 1664. *Начальна Інтендатура Г. А. при К. Е.* 25 вересня 1919 р. С. 18.
19. Розпорядження по Галицькій Армії. Н.І.Г.А. Ч.: 1269 39. *Начальна Інтендатура Г. А. при К. Е.* 25 вересня 1919 р. С. 19.
20. Розпорядження по Галицькій Армії. Н.І. Ч. 3367. *Начальна Інтендатура Г. А. при К. Е.* 18 грудня 1919 р. С. 1.
21. Розпорядження по Галицькій Армії. Н.І. Ч. 3367. *Начальна Інтендатура Г. А. при К. Е.* 18 грудня 1919 р. С. 3.
22. Алиськевич М. Вишкіл Команди Етапу У.Г.А. на Україні. *Літопис Червоної калини.* 1932. Ч. 3. С. 14–17.
23. Бемко В. Команда Запілля і Команда Етапу. *Українська Галицька Армія. Том 1* / за ред. Д. Микитюка. Вінніпег: Канадійська Фармера, 1958. С. 362–364.
24. Вислоцький І. Розвідча служба. *Українська Галицька Армія. Том 1* / за ред. Д. Микитюка. Вінніпег: Канадійська Фармера, 1958. С. 354–359.
25. Вовк Н. С. Інформаційне забезпечення Української Галицької Армії (листопад 1918 – липень 1919 рр.): дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Львів, 2015. 215 с.
26. Вовк Н. С. Спеціальні служби секретності Української Галицької Армії як складові системи інформаційного забезпечення війська. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія.* 2014. № 809. С. 57–61.
27. Дедик О. Г. Чортківська офензива. Частина І. 2-ге виправлене видання. Львів: Видавництво «Астролябія», 2015. 232 с.
28. Дедик О. Г. Чортківська офензива. Частина ІІ. Львів: Видавництво «Астролябія», 2015. 192 с.
29. Ключ О. Армійський вишкіл. *Українська Галицька Армія. Том 1* / за ред. Д. Микитюка. Вінніпег: Канадійська Фармера, 1958. С. 365–367.
30. Левицький О. Пропаганда й преса. *Українська Галицька Армія. Том 1* / за ред. Д. Микитюка. Вінніпег: Канадійська Фармера, 1958. С. 325–334.
31. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920): документально-художнє видання / упоряд. М. Ковальчук. Київ: Темпора, 2007. 608 с.
32. Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940) : ілюстр. біогр. нарис. Львів: Манускрипт, 2013. 400 с.
33. Рутар В. Інтендатура Галицької Армії (1918–1919 рр.). *Військово-науковий вісник.* Вип. 15. Львів, 2011. URL: <http://www.stationline.org.ua/vornka/38.html>
34. Рутар В. Є. Організація тилового забезпечення Галицької армії у 1918–1919 рр.: дис. канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2012. 294 с.
35. Секретар М. Польова пошта У.Г.А. *Літопис Червоної калини.* 1930. Ч. 9. С. 4–8.

36. «Такого ще не було!» *Стрілець*. Кам'янець. 14 листопада 1919. С. 1.

37. Хробак М. *Обозництво. Українська Галицька Армія. Том 1 / за ред. Д. Микитюка*. Вінніпег: Канадійська Фармера, 1958. С. 268–270.

38. Шанковський Л. Організація УГА в світлі Наказів НКГА з червня–липня 1919 р. *Українська Галицька Армія. Том 2 / за ред. Д. Микитюка*. Вінніпег: Канадійська Фармера, 1960. С. 269–296.

39. Шумінська Н. В. Становлення Галицької Армії, особливості комплектування та підготовки особового складу (листопад 1918 – листопад 1919 рр.): дис. канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2016. 263 с.

40. Щуровський В. Польова пошта. *Українська Галицька Армія. Том 1 / за ред. Д. Микитюка*. Вінніпег: Канадійська Фармера, 1958. С. 293–296.

REFERENCES

1-6. *Central State Archives of the Supreme Bodies of Power of Ukraine (TsDAVO)*. [in Ukr.]

7. General Orders of the Chief Intendancy of the Galician Army (C.I.G.A.), P. 4. (October 20, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.* (Chief Intendancy of the Galician Army under Etap Command), p. 6. [in Ukr.]

8. General Orders of C.I.G.A., P. 6.1., P. 1840. (December 18, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.* Vinnytsia, pp. 2–3. [in Ukr.]

9. C.C.G.A. Army Order, P. 23. (June 17, 1919, Chortkiv). In: D. MYKYTIUK, ed., *Ukrainian Galician Army*. (1960). Part. 2. Winnipeg: Kanadiiska Farmera, p. 348. [in Ukr.]

10. Order to the Ukrainian Galician Army (June 10, 1919). In: D. MYKYTIUK, ed., *Ukrainian Galician Army*. (1958). Part. 1. Winnipeg: Kanadiiska Farmera, p. 619. [in Ukr.]

11. Directive for the Galician Army. C.I., P. 214 (P. 704. I. D.). (August 12, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.*, p. 1. [in Ukr.]

12. Directive for the Galician Army. C.I., P. 214 (P. 704. I. D.). (August 12, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.*, p. 4. [in Ukr.]

13. Directive for the Galician Army. C.I., P. 452. (August 12, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.*, p. 3. [in Ukr.]

14. Directive for the Galician Army. C.I., P. 455. (August 12, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.*, p. 3. [in Ukr.]

15. Directive for the Galician Army. C.I., P. 492. (August 12, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.*, p. 4. [in Ukr.]

16. Directive for the Galician Army. C.I., P. 377. (September 25, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.*, p. 1. [in Ukr.]

17. Directive for the Galician Army. C.I.G.A., P. 864 (P. 1238) /Int.D.). (September 25, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.*, p. 8. [in Ukr.]

18. Directive for the Galician Army. C.I.G.A., P. 1664. (September 25, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.*, p. 18. [in Ukr.]

19. Directive for the Galician Army. C.I.G.A., P. 1269 39. September 25, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.*, p. 19. [in Ukr.]

20. Directive for the Galician Army. C.I., P. 3367. (December 18, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.*, p. 1. [in Ukr.]

21. Directive for the Galician Army. C.I., P. 3367. (December 18, 1919). *Nachalna Intendatura G.A. pry K.E.*, p. 3. [in Ukr.]

22. ALYSKEVICH, M. (1932). Etap Command's Training in the U.G.A. *Litopys Chervonoi Kalyny*, (3), pp. 14–27. [in Ukr.]

23. BEMKO, V., MYKYTIUK, D., ed. (1958). Zapillia Command and Etap Command. In: *Ukrainian Galician Army*. Vol. 1. Winnipeg: Kanadiiska Farmera, pp. 362–364. [in Ukr.]

24. WYSLOTSKYI, I., MYKYTIUK, D., ed. (1958). The Military Intelligence. In: *Ukrainian Galician Army*. Vol. 1. Winnipeg: Kanadiiska Farmera, pp. 354–359. [in Ukr.]

25. VOVK, N. (2015). *Information Support of the Ukrainian Galician Army (November, 1918 – July, 1919)*. [A thesis for Candidate of Historical Sciences degree, specialty 07.00.01]. Lviv, 215 p. [in Ukr.]

26. VOVK, N. (2014). Special Secret Services of the Ukrainian Galician Army as Components of the Military Information Support System.

- Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Derzhava ta armiiia.* (Lviv Polytechnic National University Bulletin. State and Army), (809), pp. 57–61. [in Ukr.]
27. DIEDYK, O. (2013). *Chortkiv Offensive*. Part I, 2nd edition, revised. Lviv: Astroliabiia, 232 p. [in Ukr.]
28. DIEDYK, O. (2015). *Chortkiv Offensive*. Part II. Lviv: Astroliabiia, 192 p. [in Ukr.]
29. KLIUN, O. (1958). Training in the Army. In: D. MYKYTIUK, ed., *Ukrainian Galician Army*. Vol. 1. Winnipeg: Kanadiiska Farmera, pp. 365–367. [in Ukr.]
30. LEVYTSKYI, O. (1958). Propaganda and Press. In: D. MYKYTIUK, ed., *Ukrainian Galician Army*. Vol. 1. Winnipeg: Kanadiiska Farmera, pp. 325–334. [in Ukr.]
31. OMELIANOVYCH-PAVLENKO, M., KOVALCHUK, M., comp. (2007). *Memoirs of the Commander-in-Chief (1917–1920): Documentary and Artistic Edition*. Kyiv: Tempora, 608 p. [in Ukr.]
32. PAVLYSHYN, O. (2013). *Yevhen Petrushevych (1863–1940): An Illustrated Biography*. Lviv: Manuscript, 400 p. [in Ukr.]
33. RUTAR, V. (2011). Intendancy of the Galician Army (1918–1919). *Viiskovo-naukovyi visnyk* (Military Scientific Bulletin). [online]. Vol. 15. Lviv. Available at: <http://www.stattionline.org.ua/vornka/38.html> [in Ukr.]
34. RUTAR, V. (2012). *The Organization of the Logistics of the Galician Army in 1918–1919*. [A thesis for Candidate of Historical Sciences degree, specialty 07.00.01]. Lviv, 294 p. [in Ukr.]
35. SEKRETAR, M. (1930). Military Mail in the U.G.A. *Litopys Chervonoï Kalyny*, (9), pp. 4–8. [in Ukr.]
36. This Happened for the First Time! (November 14, 1919). *Strilets*, p. 1. [in Ukr.]
37. KHROBAK, M. (1958). Military Units Transportation. In: D. MYKYTIUK, ed., *Ukrainian Galician Army*. Vol. 1. Winnipeg: Kanadiiska Farmera, pp. 268–270. [in Ukr.]
38. SHANKOVSKYI, L. (1960). Organization of the UGA in the Context of the CCGA Orders from June to July 1919. In: D. MYKYTIUK, ed., *Ukrainian Galician Army*. Vol. 2. Winnipeg: Kanadiiska Farmera, pp. 269–296. [in Ukr.]
39. SHUMINSKA, N. (2016). *Establishment of the Galician Army. Staffing and Personnel Training (November, 1918 – November, 1919)*. [A thesis for Candidate of Historical Sciences degree, specialty 07.00.01]. Lviv, 263 p. [in Ukr.]
40. SHCHUROVSKY, V. (1958). Military Field Mail. In: D. MYKYTIUK, ed., *Ukrainian Galician Army*. Vol. 1. Winnipeg: Kanadiiska Farmera. pp. 293–296. [in Ukr.]